

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd

DOI 10.5937/kultura1234297K

UDK 811.163.41'276:111

111:81

originalan naučni rad

O NEOPHODNOSTI STANDARDIZOVANJA SRPSKE ONTOLOŠKE TERMINOLOGIJ^VE

Sažetak: *Namjera ovoga rada je da ukaže na problematičnost stanja savremene srpske ontološke terminologije, kao i na puteve i istorijskojezične, istorijskofilosofske i metodološke pretpostavke traganja za mogućim rješenjima i terminološkim poboljšanjima. U njemu se baca svjetlost i na problem odnosa jezika i filozofskog mišljenja.*

Ključne reči: *Ontologija, filozofska terminologija, filologija, biće, jezik.*

Uvod

Ovaj prilog predstavlja tekst¹ koji treba da upozori na stanje u našoj filozofskoj terminologiji i na njen status u filozofiji i uopšte široj teorijskoj kulturi. Istovremeno, njega treba posmatrati kao pripremno štivo za konkretno istraživanje postojećih, i eventualno predlaganje nekih drugačijih terminoloških rješenja, na čemu trenutno radimo i koje bi uskoro trebalo da bude okončano.

¹ Ovaj tekst rezultat je rada na projektu *Istorija srpske filozofije* (mat. br. 179064) Ministarstva za nauku Republike Srbije.

Sámo bavljenje pitanjem filofske terminologije² povlači za sobom pristanak na određene odluke, a to prije svega podrazumijeva riješenost da pojmovni jezik treba da bude terminološki uobličen. Prednost „terminologizovanja“ filofske jezika – za razliku od drugih teorijski disciplina, gdje sastavljanje terminologije ima gotovo isključivo poželjne učinke – praćena je neminovnim gubicima koje za sobom povlači uspostavljanje srazmjerno postojanih, pa stoga neizbježno unekoliko i postvarujućih razlučivanja, koji mogu suziti misaoni horizont – tamo gdje terminološke distinkcije zamagle uvid u suštinsku (bilo aktuelno-dijahronijsku, bilo latentnu ili čak potencijalno-sinhronijsku) povezanost nekih značajnih misaonih ili stvarnih momenata, koji su terminologizovanjem postali srazmjerno čvrsto razgraničeni. Tako, na primjer, kod Platona, jednog od najvećih mislilaca u čitavoj povijesti evropskoga mišljenja, terminološke distinkcije još nijesu ni na vidiku, što govori da je moguće, tačnije da je bilo moguće, razviti veliku misao i bez postojanja razvijene terminologije. Ipak danas bi se teško mogao braniti (hipotetički) ekvidistancionistički stav da upostavljanje terminoloških obrazaca, koji pretenduju na jednoznačnost i trajnost, donosi podjednako nedostatke koliko i prednosti.

Dva su razloga za to. Prvo, terminološki neuređeni filofske prilozima bili bi teško komunikabilni sa filofskom i uopšte širom naučnom zajednicom, ne samo zato što je očekivanje terminološki uređeno diskurzivnog govora odavno postalo samorazumljivi sastavni dio opšteg horizonta očekivanja u koji se smješta bilo koji filofske tekst. Drugo, namjera filofske je promišljanje stvarnosti, za šta su joj neophodna misaono-jezička sredstva, koja, ovako posmatrano, imaju podređeni, drugostepeni značaj. Međutim, odavno je postalo sastavni dio filofske obrazovanosti da teorijski jezik, uključujući i termine, nije nešto drugostepeno, već da taj činilac čak presudno utiče na „samu stvar“, na ono što filofske promišlja. Istorijskofilofske posmatrano, uočava se tendencija sve većeg udaljavanja filofske od stvarnosti, od promišljanja stvarnosti kao stvarnosti (ontologija), i bavljenje misaonim, zatim jezičko-misaonim sredstvima promišljanja stvarnosti, a zatim i uslovima, pa čak i navodnim skrivanim diskurzivnim strategijama koje stoje u pozadini filofske držanja. Djeluje da se protekom povijesnofilofske vremena filofske sve više bavi sobom, a sve manje stvarnošću, ili tačnije da stvarnost sve više shvata i zahvata nekako uzgredno Jezik i

2 Zapravo ovdje je u pitanju srpski ontološki „terminosistem“, a ne terminologija – u smislu nauke o terminima, koja ovaj prethodni ima za svoj predmet. Ipak, zbog nerazlučene upotrebe riječi terminologija u oba značenja – osim u filologiji – mi ćemo u onome što slijedi pod terminologijom gotovo bez izuzetka podrazumijevati terminosistem.

ono jezičko je uvijek već apriorno prisutno u onome što se filozofskom zrenju nudi na promišljanje, odnosno što ono bira za svoju temu – budući da se pomoću jezika uopšte priređuje predmetnost koja time postaje podobna za promišljanje. I ne samo to, čak se čini da je filozofska pojmovnost na sudbinski način određujuća za tokove povijesti filozofskog mišljenja. Ukratko, nastojeći da što primjerenije promisli stvarnost, filozofija je sve više morala da se odvoja od same stvarnosti ne bi li promislila uslove i mogućnosti pod kojima primjereno promišljanje stvarnosti treba da se odigra. No umjesto da ti zahvati imaju značaj nečega privremenoga i epizodnoga, nakon čijega rješavanja bi filozofija trebalo da se okrene samoj stvari, tj. samoj stvarnosti, ispostavilo se da se filozofija gotovo izgubila u svojim samokritičkim (povijesnofilozofskim) „digresijama“, i da su samokritičko-propedeutički „rukavci“, kako su nekada, na počecima, mogli djelovati, recimo, okret ka subjektu ili jezički zaokret, postali sama filozofija, njen osnovni tok, budući da se razvijanjem povišene svijesti o sebi i svojem zadatku stvarnosti ispostavilo da je filozofija upravo takvim epizodama razvila takvu samosvijest da joj je put nazad, ka samoj stvarnosti, makar se čini vladajućim filozofskim nazorima, nepovratno zapriječen. Ako se put moderne filozofije može opisati i kao napredujuće samoponiranje, dakle pomenuto „bavljenje sobom“, a jedan od ishoda te povišene i naglašene samorefleksivnosti u modernoj filozofiji jeste razvoj terminologije i učvršćivanje svijesti o njenom značaju, tada je jasno zašto je savremenoj filozofiji postojanje relativno ustaljene osnovne terminologije nezaobilazna pretpostavka elementarne filozofske kulture.

Čak se može otići i korak dalje i reći da je već najmanje nekoliko stoljeća stanje mišljenja takvo da je stabilna terminologija *conditio sine qua non* ozbiljnog filozofskog mišljenja, ali još više uređene filozofske, a time i sveukupne teorijske kulture. Uhodana terminologija omogućuje neproblematično opštenje unutar naučne zajednice, a to znači izbjegavanje nesporazuma već na nivou same upotrebe pojmovnih riječi, što je u srpskoj ontološkoj, i ne samo ontološkoj, filozofskoj terminologiji nažalost prečesto slučaj. Isto tako, i od filozofskog mišljenja, nezavisno od zastupane generalne orijentacije, već odavno se očekuje dosta visok stepen preciznosti, što je nezamislivo bez postojanja makar srazmjerno sređene terminološke aparature. Sa druge strane, valja i to istaći, terminološko uređenje teorijskoga jezika, tačnije njegovih osnovnih pojmovnih riječi, treba posmatrati kao regulativni ideal, a ne nešto što se može u potpunosti postići, kako zbog toga što predmet ovog uređivanja može biti samo ograničen skup nosećih riječi stručnog jezika, tako i iz razloga što bi, hipotetički, potpuno terminologizovanje nekog jezika vodila njegovom umrtvljenju, svođenju na sasušene formule, što bi mu uništilo

inovativnost, time i osjetljivost na novō, ali i upadljivo smanjilo njegovu razumljivost – kako u sinhronijskom, izvancehovskom, tako i na dijahronijskom polju budući naraštaja.

Istorijskofilosofske pretpostavke

Izgleda da je sholastika dala najveći doprinos uvođenju terminološkog reda u filozofski jezik, makar u onaj koji je postao određujući u vremenima kada je sholastička misao imala uticaja na glavne filozofske tokove, što je potrajalo sve do XVII stoljeća. Razlog tome vjerovatno treba tražiti u činjenici da je sholastički ključ za filozofiju bio oblikovan teologijom, a to znači nastojanjem da se na odlučujuća pitanja nađu odgovori koji će biti u službi prepoznavanja jednoznačne, dogmatski shvaćene istine (pri čemu ovo „dogmatsko“ ne treba shvatiti kao nešto što ukazuje na naš kritički stav prema tome). Rad na konsolidovanju terminološke aparature bez sumnje priliči onoj vrsti mišljenja koja se praktikuje u školskim okvirima, a sholastičko mišljenje je nekako prirodno bilo oblikovano unutar konkretnih naučno-teoloških zajednica, koje su samim tim u sklopu potonje tradicije dobijale izgled „škola“. Istini za volju, visoku svijest o značaju pojmova kao terminā pokazala je već patristika, skupa sa tada savremenim nehrišćanskim filozofskim školama, i u tom pogledu dostigla je rezultate koji ponekad i nadmašuju latinsku, zapadnoevropsku sholastiku, ali taj dio filozofske tradicije u potonjoj povijesti filozofije – u kojoj je evropski Zapad, i faktički i stvaralački, imao odlučujuću ulogu – ostao je manje-više skrajnut, tako da danas, nažalost, ne predstavlja sastavni dio opštefilozofskog tradicijskog dobra.

Briga oko terminā možda nije bila toliko ishod primarnog napora školsko-dogmatske sholastičke filozofije, koliko neizbježni, uslovno kazano, prateći učinak nastojanjā da se unutar osobenog spoja filozofskog i teološkog mišljenja konačni ljudski um što više približi zahvatanju i formulisanju Istine, naime onom i onakvom koji je njemu uopšte dostupan. Vjerovanje u postojanje jedne Istine, ali i povjerenje u sposobnost mišljenja da je, onoliko koliko je to konačnom čovjeku kao takvom uopšte dato, pogodno uobličiti – o čemu svjedoči brojni poznoantički i srednjovjekovni crkveni sabori (čak više na hrišćanskom Istoku nego na Zapadu), na kojima je bilo riječ o dokučivanju i *formulisanju istinitogā* – moralo je imati za posljedicu gradnju srazmjerno stabilnog, savremenicima prozirnog pojmovnog jezika, bez obzira na teorijske, pa time neizbježno i terminološke specifičnosti zasebnih škola i pravaca. Ne treba zato da začudi da je vjerovatno najveće rezultate u nastojanjima da se filozofski jezik terminologizuje – makar u onom dijelu filozofske tradicije koji je široko poznat i recipiran – dala upravo sholastička

teološko-filosofska tradicija, na čijim tekovinama i danas počiva filozofska tradicija u svim kulturnim, „filosofirajućim“ jezicima. Čak i tamo gdje su sholastički problemi i/ili termini prevaziđeni, a u mnogim slučajevima to se odavno dogodilo, u onome što je došlo nakon sholastike (npr. kod Kanta [Immanuel Kant] ili Husserla [Edmund Husserl]) i dalje se osjeća tipično sholastički duh naučne, a najposlije i terminološke akribije.

Pod promijenjenim kulturnim uslovima (uključujući tu i jezičko-kulturne uslove), a polazeći od drugačijih prioriteta, sholastika je silovito preobrazila izgled čitavog krajolika filozofske kulture. Ipak bilo bi neodrživo reći da je sholastika, u svojim odlučnim naporima na standardizovanju problema, što je bilo uslovljeno značajnim pomicanjem težišta problemskog filozofiranja u odnosu na dohrišćansku starinu, načinila samo odlučan jaz u odnosu na grčku tradiciju, budući da su napori na razgraničavanjima bili primjetni još u dohrišćanskoj školsko-filosofskoj tradiciji, da bi oni dobili novi podsticaj hristijanizacijom antičkog svijeta, kada su u prvi plan duhovne zaokupljenosti došla značajna teološka pitanja, na koja se odgovor mogao naći samo na pojmovnom jeziku koji je izbaštinila filozofija. Ipak kako je hrišćanska pozna antika i rano srednjovjekovlje u prvom redu bilo zainteresovano za teološka pitanja, i kako, nakon svega, teorijski starogrčki jezik nije bio toliko sklon strogim terminološkim razdiobama kao, na primjer, latinski – u analognom registru,³ to ne treba da čudi da je vrhunac terminoloških napora u povijesti filozofije zabilježen upravo u sholastici. Mnogo toga što je nakon toga činjeno u novovjekovnoj filozofiji, a tada ne toliko na latinskom, koliko na narodnim/nacionalnim jezicima, predstavljalo je nastavak djela započetog u sholastici, ili pokušaj „prevođenja“ njenih dostignuća na narodne jezike, kojima se prividno pravila distancija u odnosu na filozofski latinitet, dok je, u suštini, nastavljena ista tendencija, samo pod izmijenjenim kulturnim uslovima. Nešto slično, iako svakako uz izraženije ograde, može se reći za odnos sholastike i grčkojezične (paganske) filozofske starine, jer najveći dio novina stajao je u vezi sa sholastičkim nastojanjima na prevođenju drevne tradicije. Prevođenje ovdje, razumije se, nije

3 To je bilo prirodno s obzirom da latinski jezik, kada se radi o mišljenju, mora da „ide u grčku školu“, tako da je prirodno da nakon faze prevođenja pojmo-va i pojmovnih riječi mora da dođe i faza konsolidovanja, odnosno „terminologizovanja“. Do toga nije moglo doći odmah, već su morala proći stoljeća, da bi tek sholastika na latinskom jeziku napravila relativno fiksiranu terminologiju. Ako se ova situacija poredi sa staro(crkveno)slovenskim jezikom i njegovim odnosom prema grčkim teorijskim predlošcima, tada se može reći da bi nakon početne faze prevođenja vjerovatno nastupila i faza terminološkog konsolidovanja, naročito da se pojavila autentična teorijska (bogoslovska, odnosno filozofska) misao na staroslovenskom jeziku, za šta međutim turska okupacija Balkana nije dala povijesnog vremena.

samo, čak možda ne ni prevashodno, jezički koliko opštekulturni, povijesni, najposlije i komunikativni fenomen.

Postavka problema

Postaviti danas pitanje o srpskoj filozofskoj terminologiji znači ne oglušiti (va)ti se već o dejstvujuću *postavljenost pitanja*, ili: dovedenosti u pitanje onoga što treba da bude imenovano tom sintagmom, budući da je ona još uvijek ne samo nestandardizovana, nego je aktuelna terminološka upotreba glavnih pojmovnih riječi krajnje haotična,⁴ zbog čega bezmalo vapije za uređivanjem. Stvar je naročito dramatična na području ontološke terminologije, koja je inače i istorijski i problemski osnov sveukupne filozofske terminologije. Uređenje ove oblasti filozofske terminologije izuzetno je važno (iako ontologija odavno nije vodeća filozofska disciplina) – kako zbog naslanjanja ostale terminologije na ontološku, makar se one filozofske oblasti, u kojima su ti pojmovi važni, nalazile i u polemičkom odnosu prema njoj, tako i zbog značaja „ontoloških“ je-riječi za jezički posredovanu osnovu svjeto-nazorā u indoevropskim jezicima, što ove pojmove čini teorijskim oruđem prvorazrednoga značaja i u naučnoj, kako u društveno-humanističkoj, tako i u prirodno-naučnoj oblasti, tako i u preteorijskom govoru. Dakle stabilizovanje upotrebe ontoloških termina od ključnog je značaja ne samo za jednu oblast filozofije, ne samo za filozofiju, naposljetku čak ne ni isključivo za teoriju, nego i za preteorijsko opštenje, i uopšte za samu mogućnost mišljenja i predočavanja na nekom jeziku. Iako preteorijskom govoru stroge filozofske terminološke distinkcije ne moraju biti jasne, čak ne ni u razlozima svoje važnosti, ipak se čini izvjesnim da neuređenost na teorijskom području mora dalekosežno, i to krajnje nepovoljno, pogađati sve oblasti predočavanja i razmišljanja, pa i onu koja je ponajmanje *neposredno* i očigledno zavisna od teorije.

Da bi se pristupilo zadatku predlaganja standardnih terminoloških rješenja na polju ontologije, potrebno je znati koji su nam orijentiri na raspolaganju. Ako ostavimo po strani (podrazumijevane) kriterije opštivosti, jasnosti, obrazloženosti, upotrebljivosti, usklađenosti sa tekućim filozofskim govorom (i izvorno srpskojezičkim i prevodnim), poželjne bliskosti svakodnevnom govoru itd. – što se sve očekuje od nomenklature koja, kako

4 Kao primjer možemo uzeti osnovnu riječ filozofije εἶναι (lat. *esse*). Dok je u drugim kulturama taj termin po pravilu nesporno preveden jednim oblikom oko kojega nema spora, kod nas se pojavljuju brojna „rješenja“, od kojih su najčešće u upotrebi sljedeća: *bīće*, *bivstvovanje*, *bivstvo* i *bitak*. Za grčku riječ οὐσία šarolikost je jedva nešto manja: *suština*, *bit*, *bivstvo*. Primjeri se mogu redati, ali haotičnost na ovom elementarnom nivou je gotovo besprimjerna, tako da je prijeko potrebno da se nešto u tom pogledu hitno preduzme.

rekosmo, po svojem značaju nadilazi čak i teoriju, tada možemo reći da nam za traženu orijentaciju mogu poslužiti tri glavna izvora: osnovni starogrčki ontološki pojmovi, zajedno, razumije se, sa mišljenjem koje je na njima i o njima razvijano, sholastičke prevedenice i na njima počivajuća odgovarajuća intelektualna tradicija, te prevedenice koje potiču iz naše jezičke tradicije, prije svega iz srednjovjekovnih, staro crkvenoslovenskih štiva. Mjerodavnost grčkih pojmova uopšte nema potrebe objašnjavati, budući da je evropski čovjek uopšte i pro-mislio na grčkom, tako da je i danas drevnogrčka pojmovnost ugaoni kamen ozbiljnog savremenog filosofiranja, bez obzira na to što se ono izvodi na drugim prirodnim jezicima. Sholastika je, opet, značajna iz više razloga. Ona je izoštrila čula za značaj terminoloških distinkcija, a donekle čak možda i terminologije kao takve. Nadalje, prevođenje na latinski jezik je prvo i svakako najvažnije iskustvo u prevođenju grčkih pojmova, pri čemu su ti prevodi za povijest potonje (zapadno)evropske kulture bili i mjerodavniji od izvornika. Iz toga razloga ni „terminološki ugođaj“, koji saodređuje predodžbeni režim evropskog čovjeka (ne samo čovjeka teorije, čak ne ni samo „kulturnog čovjeka“, već evropskog čovjeka uopšte), u ogromnoj većini indoevropskih jezika nije toliko direktno posredovan starogrčkim, koliko latinskim riječima. Što se tiče staroslovenskoga, postoji nekoliko razloga za uzimanje u obzir njegove prevodne tradicije ranosrednjovjekovnih, mahom teoloških spisa, u kojima su filofska pitanja često bila od odsudnog značaja. Ta tradicija je imala direktan, kulturno blizak, a latinitetom neposredovan⁵ odnos sa tada savremenim vizantijskim intelektualnim tokovima, a *posredstvom* njih i sa prethrišćanskom starinom. Nerijetko se stiče utisak da su neki staroslovenski prevodi grčkih pojmova, pa i direktno pojmovno razumijevanje onoga što grčkojezični autori žele da saopšte, dosta uspjeliji od svojih latinskih analogona, te da je šteta što povijesne okolnosti nijesu dopustile da se na tom jeziku razvije originalna filofska produkcija. Konačno, taj jezik je „predak“ savremenog srpskog jezika, pa je prirodno uzeti u obzir i, tamo gdje je to moguće, iskoristiti njegova dostignuća,

5 Ovo je značajno iz razloga što svako posredovanje/prevođenje predstavlja, htjeli – ne htjeli, jednu vrstu izobličavanja, tako da bi recepcija posredovana nekom međutradicijom, u ovom slučaju latinskom, što je, inače, obilježje naše moderne, jezičkim i kulturnim diskontinuitetom sa srpskom starinom, obilježene recepcije, sobom donijela ozbiljnija pomijeranja, pa i iskrivljenja sastojine grčkojezične teorijske tradicije nego što je to slučaj pri direktnom opštenju. Pored toga, stiče se *utisak* – iako je zbog naše „uhvaćenosti“ prirodnim jezicima, te zbog neprevladljivosti razlike među osjećajima onih koji su nam „bliži“ (maternji i njemu srodni – srpski, crkvenoslovenski, ruski) i onih koji su nam „dalji“, tom utisku prilično teško pribaviti formu naučne egzaktnosti – da je srednjovjekovni slovenski jezički genije, bez obzira na nedostatak izvornog filosofiranja na staroslovenskom jeziku, po svojem duhu bio bliži duhu grčkog jezika nego recimo latinski.

bilo kao gotova rješenja – tamo gdje to uslovi savremenog jezika dopuštaju, bilo kao smjernice koje upućuju na eventualno neiskorišćene, još nedomišljene terminološke mogućnosti savremenoga srpskoga.

Ipak, taj jezik, iako veoma razvijen, a u nekim obzirima i znatno bogatiji i nadmoćniji od savremenoga, slijedeći u tom trenutku već veoma razuđenu grčko-vizantijsku filozofsku tradiciju, u kojoj, uprkos nemalim naporima u novoplatonovskoj i patriističkoj misli, još nijesu bila načinjena neopoziva terminološka razgraničenja pojmova, bez obzira na svoju prividnu petrifikovanost, takođe ne uspostavlja jasna terminološka razgraničenja. Nadalje, u svakom današnjem nastojanju da se uspostavi čvrsta terminologija, slijeđenje srednjovjekovnih srpskih izvora imaće dva jasna ograničenja. Neki izrazi, zbog svoje nepopravljive arhaičnosti (iako je jezička „arhaičnost“ uvijek relativna s obzirom na jezički osjećaj, uobrazilju, pa konačno i spremnost na istraživanje i mijenjanje uhodanih predodžbeno-komunikativnog horizonta savremenog čitaoca/govornika), neće moći da budu ni kandidati za eventualno oživljavanje u današnjem filozofskom govoru. Na drugom mjestu, tamo gdje se u starocrkvenoslovenskim pojmovima i izrazima miješaju smislovi koji je potonja (sholastička i novovjekovna) filozofska terminološka tradicija nastojala da jasno razgraniči, i to tamo gdje je u tome imala uspjeha, moraćemo pribjeći strožem terminološkom rekonceptualizovanju od onoga koje se eventualno *nazire* iz staroslovenskih prevoda.

O mogućnosti terminološke refleksije filozofskog jezika

Prije nego se pristupi konkretnim problemskim razmatranjima, neophodno je, makar preliminarno, položiti računa o metodološkim polazištima i načinu razmišljanja i istraživanja koji će se sprovesti u ovom radu. S obzirom na tekuće korišćenje filozofskog jezika, ovo treba da bude, hajdegerovski rečeno, „korak unazad“ koji treba da omogući refleksiju o njemu, ali i predlaganje eventualno boljih rješenja, dok, s obzirom na sam jezik, na njegovu činjeničnu, povijesnu uobličienost, ovo što slijedi treba da ukáže na njegove dubinske, neiskorišćene pojmovne mogućnosti. Sam jezik u svakodnevnoj upotrebi, iako naizgled „konceptualno nevin“, nosi skrivene protokonceptualne naklonjenosti, koje onda apriorno usmjeravaju mogućnosti preteorijskog predočavanja, ali i izričitog teorijskog reflektovanja, koje treba da bude moguće na toj prirodnojezičkoj osnovi. Razumije se, u spontanom stvaranju termina o uspješnosti prevodilačkog pokušaja često odlučuje kakvoća prevodiočeve jezičke intuicije. Međutim, problemska osviješćenost stanja

istorije filosofije, ali i savremene filosofije, daje filosofskoj poziciji mogućnost da sa stanovišta teorijskih uvida u konceptualnu aparaturu, te procjene potreba samog teorijskog mišljenja, kritikuje svakodnevn, ali i u teoriji (filosofskoj i svakoj drugoj) uhodani jezički režim, ukoliko on sputava ili pak pogrešno usmjerava glavne tokove konceptualnosti srpskog jezika, u čemu, nema sumnje, ontološke riječi igraju jednu od najvažnijih uloga. Grubo rečeno, ovdje ćemo pokušati da se pozabavimo traženjem „suštinskih“ slojeva značenja, s obzirom na ono što bi oni *mogli* ili *trebalo* da znače, a ne orijentisanjem isključivo na vladajuća značenja. Uslovnost „suštastvenosti“ traženih rješenja je dvostruka – s obzirom na to da se o njoj može govoriti pošavši od već postojećeg i ustaljenog realnog sistema prirodnog jezika, zbog čega je svaki govor o suštinskome na ovom polju sasvim uslovan, ali i zato što će procjena te suštastvenosti stajati u dosluhu s onim što se prepozna kao neophodnost jednog posebnog, mada, bez sumnje, izuzetno važnog registra, odnosno područja života jezika.

Ono što slijedi neće biti ni rad iz oblasti lingvistike, niti iz „problemske“ filosofije (a naročito ne istorije filosofije), već će se nekako kretati između njih, pri čemu se pretpostavlja izvjesna (mada ne i profesionalna) orijentacija ka (istorijskoj) gramatici i morfologiji, ali i u povijesti ontologije, u kojoj je, praktično odgovarajućeg tipa mišljenja, uspostavljan filosofski terminološki režim i, uopštenije, preovlađujući osjećaj za pojmovnost. Upoznatost sa jezičkim okolnostima i datostima (i na sinhronijskoj i na dijahronijskoj razini), na jednoj, i sa istorijom i praksom današnjeg (ili zbog potisnutosti ontologije bolje rečeno: danas, makar virtuelno gledano, povijesnofilosofski mogućeg) ontološkog mišljenja, na drugoj strani, omogućuje, za ovu svrhu neophodno, samoizmještanje u, svakako virtuelnu poziciju posmatranje tvorbe i moguće upotrebe ontološki relevantnih riječi, i to s obzirom na ono što smo ovdje sebi stavili u zadatak, a to je izgradnja, odnosno, u slučajevima gdje je to moguće, potvrđivanje srpskog ontološkog vokabulara. „Virtuelnost“ ovog „posmatranja“ sastoji se, očigledno, u tome što mi ovdje već imamo zatečen jezik i njegove datosti koji su predmet posmatranja (tj. njihova „tvorba“ na nivou jezika kao živog organizma u najvećoj mjeri je završena – što ne isključuje mogućnost naknadnih [pre]podešavanja i uvođenja konceptualnih konvencija), pri čemu je upravo postojanje datosti jednog takvog, srazmjerno razvijenog i reflektovanju pogodujućeg jezika ono što omogućuje ovakvo istraživanje. To znači da mi ovdje treba da pokušamo nešto, doduše paradoksalno, ali što se inače često radi na različitim područjima (najposlije, između ostaloga, i u određenoj vrsti dobrog pjesništva) – a to je da pomoću jezika, uzetog u njegovim najrazličitijim registrima i režimima,

te nekakve „jezičke intuicije“, izađemo iz njega, da bismo sa te pozicije virtuelne i, strogo uzevši, nemoguće „izvanjezičnosti“,⁶ osmotrili njegovo stanje u pogledu onoga, idealno zamišljeno ali i neostvarljivo, „vanjezičkoga“,⁷ tj. „čisto ontološkoga“, koje nas zanima. Na taj način želimo da, uslovno kazano, „ponovimo“ jezičko iskivanje osnovnih pojmovnih riječi, i to s obzirom na onu svrhu koju smo sebi postavili – na osnovu poznavanja stanja u savremenoj srpskoj filozofsko-ontološkoj terminologiji, mogućnosti mišljenja koje iz toga proističu, ali i stvarnih potreba filozofskog mišljenja. Preduzeti tako nešto znači reflektovati o načinu na koji su izgrađene i međusobno uvezane postojeće „ontološke riječi“, kritikovati, gdje je potrebno, njihovu semantičku usmjerenost i upotrebu, i, s obzirom na procjenu potreba filozofskog mišljenja, „ponoviti“ na drugačiji način nekada (a u ovom slučaju to „nekada“ seže čak i duboko u 20. stoljeće), u načelu, otvorene, ali neiskorišćene jezičko-pojmovne mogućnosti. Dakle ovdje su misaona praksa i procijenjene potrebe današnjeg filozofskog mišljenja *teleološki* kriterij procjene postojećih, odnosno (teleološko) mjerilo eventualne gradnje novih, ili pak prenamjene već poznatih ontološko-filozofskih riječi i termina.

Ovo „dvokolosječno“, dakle jezičko i filozofsko istraživanje, koje u nekom trenutku mora da se slije u jedinstven tok, moguće je tako što će se stanje, logika „rasuđivanja“ u ovim dvama momentima međusobno transcendovati i korigovati. S jedne strane, ustaljeni režim(i) apstraktno-pojmovnog jezika – tamo gdje ima neke ustaljenosti – biće nadilaženi s obzirom na potrebe filozofskog mišljenja, a u pravcu onoga što procijenimo da srpski jezik, koji kao i svaki jezik samim tokom svoje povijesti „bira“ neke, a samim tim propušta neke druge, svakako brojnije, mogućnosti, od kojih su neke, moguće, povoljnije za mogućnost filozofskog mišljenja od onih koje su izričito prepoznate iskorišćene, ili su se naprosto, zbog nekih spoljašnjih okolnosti (povijesnog diskontinuiteta između modernog i premodernog srpskog jezika, nebrige filozofa i jezikoslovaca oko filozofske terminologije itd.), čutke i beskritički, *ustalile kao da* su ishod nekog izričito i svjesno napravljene povijesnojezičkog „izbora“. Utoliko, ovaj rad može biti shvaćen kao, da parafraziramo Hajdegera [Martin Heidegger],

6 Lotman J., *Kultura i eksplozija*, Beograd 2004, str. 160: „Uz to, naš odnos s jezikom daleko su od idile: ulažemo ogromne napore da se istrgnemo izvan njegovih granica... Pokušaji borbe s jezikom isto su tako stari kao i sâm jezik. Istorija nas uverava u njihovu beznadežnost, s jedne, ali i nesicrpnost, s druge strane“.

7 Lotman J., isto, str. 161: „Medutim, neophodno je naglasiti da je granica koja deli zatvoreni svet semioze od vansemiotičke realnosti – propustljiva. Nju neprestano presecaju upadi iz vansemiotičke sfere koji, prodirući, donose sa sobom dinamiku, transformišu sâm prostor, iako se istovremeno i sami transformišu po njegovim zakonima“.

hermeneutika (jezičke) faktičnosti, utoliko što se u njemu razobličuje prividna konceptualna indiferentnost „običnog“ jezika, ispostavlja pojmovna relevantnost socioistorijski ustaljenog prirodnog jezika i, na kraju, ukazuje na mogućnosti pravljenja nekih drugačijih jezičko-konceptualnih izbora.

S druge strane, refleksijom o manjkavostima i nedostatnostima ustaljenih upotreba za ontologiju, filosofiju, ali ne samo za njih, važnih riječi treba da bude napravljen otklon od, ponekad opasne unutarcehovske jezičke navike, koja nas, ako joj se ne odupremo, i utoliko, tako nefilosofski, podlegnemo nekritičnosti i prividu tobožnje bezalternativnosti ili čak optimalnosti postojećih terminoloških i kvaziterminoloških uhodanosti, može učiniti slijepim za procjenu postojećeg terminološkog statusa srpskog ontološko-filosofskog jezika. A prema našem shvatanju, ta situacija je nezadovoljavajuća, ali ne zbog tobožnjeg leksičkog siromaštva srpskog filosofskog govora – naprotiv, on je prilično bogat⁸ – već zbog neuređenosti i haotičnosti koja onemogućuje i valjano unutarfilosofsko sporazumijevanje, ali i prijeko potrebni *konceptualni transfer* iz filosofije ka drugim teorijskim oblastima, što je izuzetno važno za podizanje/održavanje opšteg nivoa teoretisanja na srpskom jeziku. Međutim, upravo zbog pomenute neuređenosti, taj transfer je srazmjerno neznatan, ili, što je još gore, tamo gdje je na djelu, nerijetko dodatno uvećava zbrke i nedoumice kod onih koji nijesu najvičniji ophođenju sa, uslovno kazano, „ezoteričnim“ filosofskim pojmovima. Naravno, ova „ezoterija“ nije ništa što predstavlja sudbinsku datost jedne kulture, već je, pored ostaloga, i posljedica (ne)brige filosofa o filosofskoj kulturi. Da je to tako, vidi se kada se stepen prisutnosti i razumljivosti filosofskih termina izvan filosofije uporedi sa analognim situacijama u nekim drugim kulturama, gdje kao da nestaje privid terminološke hermeneutičnosti koji, nažalost, postoji danas. To nije samo zbog „nefilosofičnosti“ srpske (teorijske) kulture nego i zbog dugotrajnih propusta srpskih filosofa da uredi stvari na kulturnofilosofskom polju, te da zauzmu istaknutije mjesto u ukupnoj srpskoj kulturi.

8 To, međutim, ne mora biti vrlina, kako smatra Anto Knežević (*Filozofija i slavenski jezici*, Zagreb 1988, str. 78: „Nijedan suvremeni slavenski jezik nije bogat tolikim ontologijskim nazivima kao naš“.), koji nakon toga reda desetine oblika, od kojih dobar dio ili nije u upotrebi, ili je jednostavno prigodno izmišljen. Naime, nefunkcionalno, značenjski neizdiferencirano preobilje oblika zbunjuje, stvarajući privid značenjske, a time potencijalno tobože i terminološke specifičnosti svakoga, ili makar većine od njih, što, u ishodu, zapravo ne djeluje podsticajno za nastanak apstraktnog mišljenja. U stvarnosti, broj teorijskom mišljenju potrebnih, jasno izdiferenciranih oblika svakako mora biti manji od mogućnosti koje nudi srpski „ontološki“ vokabular, čak i ako se ne prepustimo pretjeranom ushićivanju bogatstvom odgovarajućih mogućnosti srpskog jezika.

LITERATURA:

- Žunjić S., Razvoj srpske filozofske terminologije, u: *Zbornik Filozofskog fakulteta XIII/2*, Filozofski fakultet, Beograd 1983, str. 225–242.
- Žunjić S., Najstarija logika kod Srba. u: *Istorija srpske filozofije I*, priredila Deretić I., Evro-Đunti, Beograd 2011, str. 11–50.
- Knežević A., *Filozofija i slavenski jezici*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1988.
- Lotman J., *Kultura i eksplozija*. Narodna knjiga, Beograd 2004.
- Petrović G., „Bitak“ i „biće“, *Jugoslovenski časopis za filozofiju I*, 1959, str. 127–147.
- Petrović G., „Bitak“ i „biće“, *Jugoslovenski časopis za filozofiju II*, 1959. str. 98–115.
- Petrović G., Bitak, biće i bivstvovanje, u: *Prolegomena za kritiku Hajdegera, Odabrana djela I–IV*, tom IV, Naprijed/Nolit, Zagreb–Beograd 1986, str. 335–382.
- Filipović V., O našoj filozofskoj terminologiji, *Jugoslovenski časopis za filozofiju I*, 1957, str. 155–161.

Časlav D. Koprivica

University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, Belgrade

ON NECESSITY OF STANDARDIZATION OF
SERBIAN ONTOLOGICAL TERMINOLOGY

Abstract

The intention of this paper is to point out a troublesome situation in contemporary Serbian ontological terminology, and also to indicate the ways and pre-conditions in terms of history of philosophy, history of language and methodology in searching for possible solutions. We are also trying to cast some light on the problem of relationship between language and philosophical thinking.

Key words: *ontology, philosophical terminology, philology, being, language*